

EVOLUȚII CONTRADICTORII ALE MODERNIZĂRII SATULUI

Dr. MARIA COBIANU-BĂCANU
Institutul de Sociologie al Academiei Române

Modernul și tradiționalul sunt cei doi poli spre care gravitează existența umană mai mult sau mai puțin conștient în formă individuală, de grup sau comunitară, cu puternice conotații temporale, dar și spațiale. Modernul se corelează preponderent cu prezentul și viitorul, iar tradiționalul cu trecutul, cu rădăcinile sale necesare și pozitive. Nu în întregime și nu întotdeauna. Cel mai adesea însă cert. De aceea, echilibrul modern – tradițional este invocat frecvent, pentru că numai împreună dau armonie întregului.

Discutând despre sat – ca despre o comunitate în care membrii ei împărtășesc condițiile de bază ale vieții în comun, stabilesc relații multiple și puternice între ei și își trăiesc în întregime viața în cadrul ei¹ – punem în lumină, totodată, și caracteristicile sale de „modern” sau „tradițional”, după „geografia” culturii materiale și spirituale pe care o imprimă una sau alta dintre trăsături. Timpul și spațiul se unesc în viața satului, într-un echilibru impecabil, dându-i acesuia imaginea mai modernă sau mai tradițională în concordanță cu intențiile și proiectele locuitorilor săi traduse în modul de a-și construi locuințele, de a și le decora, de a se îmbrăca, de a munci.

„Geografia” umană a satului este expresia amprentei omului asupra geografiei naturale, este modul său specific de a-și făuri viața pe câmp, pe deal sau la poalele muntelui, ținând seama de „șansele” oferite de ele, dar și de „limitele” lor și în concordanță cu ele. Altfel spus, sătenii sunt cei mai autentici ecologiști, pentru că ei nu s-au luat niciodată la întrecere cu natura s-o depășească, ci au ascultat-o, i s-au supus și au trăit în înțelegere și armonie cu ea. Și-au construit casele din materialele oferite de natură: pământ, lemn, piatră și nu pe verticală sfidător, ci mai degrabă pe orizontală modest, și-au făurit un mod de viață în care au valorificat „darurile” naturii, au creat o cultură spirituală legată de spațiul în care au trăit. Cântecul și dansul, portul și obiceiul, cuvântul și gestul – toate într-un fel sau altul, exprimă legătura organică, firească dintre sătean și locul de naștere sau mediul natural în care s-a format și cristalizat ca personalitate.

Dacă veșnicia s-a născut la sat, tot în sat – putem spune – că s-a născut și tradiția îmbogățită și transmisă din generație în generație, prin viu grai și participare nemijlocită. Nici o tradiție nu rămâne însă identică cu ea însăși de la o generație la alta. Fie în formă, fie în conținut ea suferă modificări, schimbări, alterări, prin procesul de transmitere care este simultan și un proces de elaborare și re-elaborare.

¹ *Modern Sociology, Introductory readings*, edited by Peter Worsley Penguin Books, Great Britain (c) 1970, p.293-296.

Ca atare, tradiția are ca alter al său inovația, invenția în virtutea căreia ea, tradiția, rămâne aceeași și totuși este alta. Nevoia profund umană de înnoire și schimbare a modului de viață, a stilului de viață, a uneltei, a modului de gândire și de acțiune definește ireversibil pe om ca pe un veșnic novator, veșnic inventator. În aceasta constă măreția sa, superioritatea sa absolută față de toate speciile de pe pământ.

La această trăsătură a modernizării continue a omului în general, a săteanului în special, ne vom referi în mod deosebit în cele ce urmează.

Una din marile deschideri oferite de perioada de tranziție din țara noastră este deschiderea spre modernitate, spre nou, spre valorile lumii contemporane, dar și spre non-valorile ei. Dacă cel mai adesea modernul se confundă și se identifică în mod voit cu noul, nu tot ce este nou este și valoare, modernul incluzând, deopotrivă, valori și non-valori identificate ca „produse de ultimă oră”.

Modernizarea este un proces prin care oamenii, grupurile sau comunitățile se proiectează în prezent și mai ales în viitor. Se desfășoară la scară individuală și societală. La nivel individual, modernitatea este o trăsătură de caracter, dar și o filosofie de viață, o mentalitate și un mod de acțiune. Despre un om se spune că este modern când acționează în numele noului, promovează noul, se comportă după modele și aspirații moderne.

La scara comunității sătești noul este ceea ce îi schimbă vechiul mod de a face lucrurile, de a le gândi, ceea ce îi conferă o nouă fizionomie, o nouă înfățișare edilitară, comportamentală, vestimentară etc.

Un sat modern, în zilele noastre, se depărtează cu pași repezi de satul arhaic, tradițional, liniștit, cu focul pâlپând în sobe și cu fumul ieșind agale pe coșurile din acoperiș. Așa cum arată cercetarea nemijlocită, în ultimii 5 ani, trecerea la economia de piață și privatizarea au amplificat căile și mijloacele de modernizare a satului.

O primă dorință și tendință de modernizare în viața satelor o constituie gazeificarea. Sătenii de la munte din Moroieni, județul Dâmbovița, ca și cei de pe lângă marile centre industriale din Hărman și Prejmer, județul Brașov sau din Ilienii, județul Covasna, precum și din localitățile recent devenite oraș sau în perspectivă de a deveni oraș, Brețcu, jud. Covasna, au în proiectele personale sau familiale obiectivul de a-și introduce gazele în casă pentru a renunța la încălzitul și gătitul hranei cu lemne.

Alături de gazeificare, introducerea cablului TV sau a antenelor satelit devine o altă nevoie – mai nouă – a unor săteni. Nu a tuturor, pentru că fiecare din ele se ridică la sute de mii de lei – mai ales gazeificarea, sumă pe care cei cu venituri modeste n-o pot achita. A intra în contact cu „lumea”, prin TV cu cablu sau prin antena satelit este nu numai o nevoie „culturală”, ci și o nevoie de „prestigiu”, știut fiind că aceste achiziții conferă un anumit statut și prestigiu deținătorilor lor. „Că nu totdeauna cablarea la lume coincide cu cablarea la cele mai veritabile valori ale culturii și lumii contemporane” tot subiecții cercetărilor noastre o afirmau, dar aceasta este o altă problemă pe care n-o supunem dezbaterii acum.

Meritoriu este faptul că tranziția a declanșat energiile umane sătești, care utilizate pozitiv duc la îmbunătățirea condiției umane. A promovat libera inițiativă, libera întreprindere atât pe ogorul personal, cât și în propria-i gospodărie sau ogradă, deși

nu totdeauna cu cele mai bune rezultate. Dar faptul simplu al descătușării, al eliberării de coerciții și rigori este în primă instanță un fapt pozitiv, un bun câștigat. În viitor, se pune problema și a unei mai raționale și mai eficiente utilizări a acestei imense energii umane, a virtuților latente ce zac în fondul cultural individual sau comunitar, transformându-le în trăsături de caracter cu funcție transformatoare în viața individului și a satului.

O primă contradicție internă a modernizării satului în perioada de tranziție constă în aceea că ea este o *modernizare selectivă, inegală*, de ea beneficiind numai cei ce au un anumit nivel de venituri, mai înalte, și nu pentru toți. Democrația politică propusă și devenită principiu de viață politică și socială în societate, după 1989, nu se traduce sau nu se extinde până la cea economică. Economic, oamenii, sătenii nu mai sunt egali. În consecință, „modernizarea nu-i prinde și nu-i cuprinde pe toți” – cum spunea un subiect din Prejmer, Brașov.

Modernizarea determină înfrumusețarea mediului ambiental, deschide noi alternative de dezvoltare, individuală, comunitară, netezește drumul unor „alianțe” sau „înfrățiri” cu oameni și localități de pe alte meridiane ale globului.

În numele modernizării în multe sate au apărut noi unități comerciale, magazine particulare, consignații, disco-baruri, bodegi, restaurante. Imaginea satelor s-a înviorat, a dobândit mai multă culoare, mai multă vioiciune. Dar, din păcate, acestea au proliferat prea mult față de nevoile oamenilor; nevoi vitale de produse alimentare, industriale, de uz casnic, vestimentare etc. pe care nu și le pot satisface în sat. Orientarea preponderent spre activități comerciale, cu caracter speculativ și lipsa sau ponderea redusă a activităților productive, meșteșugărești, în multe sate dă un caracter limitat și unilateral procesului de modernizare.

În fapt, o reală și profundă modernizare ar trebui să aibă loc în producție, în muncă, la nivelul de pregătire școlară și profesională a forței de muncă, la nivelul produsului finit apt de a intra în competiție cu oricare altul omolog de pe piața mondială. Dughenizarea satelor și umplerea dughenelor cu boni-bon și acadele este o „modernizare”, dar de slabă factură și pe termen scurt. Mulți săteni se arată îngrijorați de o astfel de tendință de „modernizare” și propun trecerea la o modernizare de conținut prin angajarea tuturor în muncă și în activități productive, utile comunității sătești. În Săveni–județul Ialomița, Moroieni–județul Dâmbovița, locuitorii se arătau nemulțumiți de „aparitia multor cârciumi sau dughene cu bombonele colorate” în locul unor unități de servicii sau meșteșugărești care să le suplinească nevoi ale vieții sau ale muncii de zi cu zi.

Pe lângă caracterul speculativ al unor activități din cele de mai sus, oamenii mai menționau și faptul că ele induc în viața tinerilor și a adulților – a unora din ei, bineînțeles – un trai parazitar. „Înainte – spunea un bărbat din Săveni – oamenii mergeau toți la muncă și în timpul zilei satul era pustiu. Acum, ziua în amiaza mare, vezi tineri sau bărbați la bodegă sau cârciumă cu paharul în mână, în loc să meargă la câmp”. „Disco-barul o fi el bun, *după muncă*, la tineri, dar nu în *loc de muncă și toată ziua*. Și apoi, de unde or fi luând bani acești tineri care își permit să stea toată ziua cu paiul în gură la citronadă, fără să muncească?”, se întreba un bătrân din satul Moroieni.

La momentele contradictorii ale modernizării analizate mai sus, se mai adaugă unul: acela al aspectului inestetic al dughenelor în raport cu linia edilitară generală

a satului. Prin nota distonantă ce o produc, ele urătesc satele, le strică farmecul și frumusețea. De aceea, oamenii propun utilizarea spațiilor comerciale deja existente sau amenajarea unor spații noi, moderne, funcționale, cu produse de primă necesitate, de bună calitate și frumos expuse.

Capitolul „psiho-servicii” sau servirea atentă, îngrijită, în care clientul se bucură nu numai de produsul cumpărat, dar și de un surplus de bunăvoință și afecțiune, dobândește o pondere tot mai mare în magazinele particulare. Acest aspect al modernizării și implicit al privatizării constituie o mutație pozitivă în sistemul serviciilor și poate fi denumit un factor subiectiv fundamental de creștere a calității vieții a cărui realizare depinde numai de educație și autoeducație.

Deschiderea spre modernizare și bunăstare a satului dobândește noi valențe, dacă atinge cu aripile ei viețile tuturor indivizilor, iar de binefacerile ei se bucură tot mai mulți membri ai comunității. În acest sens, modernizarea de esență, de conținut este cea economică, ea dând noi impulsuri celei sociale, culturale, edilitare.

După 1989, dezvoltarea economică a satelor urmează același drum sinuos ca și tranziția în țara noastră. Legea nr.18 a Fondului Funciar a pus în posesie țărani sau urmează să-i pună întrucât demersul nu s-a încheiat, dar procesul de revitalizare a agriculturii este dificil și de lungă durată. Dezorganizarea vechilor structuri – C.A.P., I.A.S., S.M.A. – și fărâmițarea pământului în sute și mii de parcele, fără să se asigure o bază materială minimă țaranului în primii ani ai tranziției, ne-a costat mult. Munca cu vaca și plugul și însămânțarea manuală nu este de perspectivă și nici de mare rentabilitate. Reorganizarea țăranilor în asociații de muncă și producție puternice – cu o bază tehnică modernă, cu un fond semincer de bună calitate și, în consecință, de înaltă productivitate, cu specialiști și manageri pe măsură, ca și refacerea sistemului de irigații și de administrare științifică a îngrășămintelor chimice - reprezintă soluții reale ce schimbă din temelii starea agriculturii și a satelor. Comuna Prejmer, din județul Brașov, prin inițiativa sătenilor și a liderilor sași constituie un model de organizare a muncii agricole, de dotare cu utilaje și mijloace de producție din străinătate demn de preluat și de alții.

O mutație interesantă în structura tipului de activități a locuitorilor s-a produs prin împrăștierea cu pământ a cadrelor didactice și a funcționarilor din sat. Profesori sau învățători, preoți, funcționari la primărie sau la bancă, toți sătenii, indiferent de statutul social sau profesional, merg la munca câmpului și își asigură cele necesare traiului în gospodărie din propria lor prestație. În Agigea – Constanța, Prejmer și Hărman – Brașov, Moroieni – Dâmbovița, Săveni – Ialomița, Cristian – Sibiu etc. intelectualii și funcționarii localităților participau cu pasiune la muncile agricole descoperindu-și nu numai un mod cinstit și demn de a-și câștiga noi venituri în familie, dar și o nouă formă de muncă în comun, de colaborare, de asociere a rudelor, vecinilor, cunoștințelor sau colegilor de muncă.

Ceea ce este nesatisfăcător este faptul că acest entuziasm al muncii pământului dătător de roade bogate nu cuprinsese și pe tinerii care continuau, de pildă, în Săveni – Ialomița, să umble cu o cerere parafată de primărie săptămâni și luni întregi pe drumul între sat și Slobozia pentru a se angaja undeva. Absolvenții de liceu sau de Școală profesională, în cea mai mare parte șomeri, așteptau ajutorul de șomaj, dar refuzau categoric munca alături de părinți. Formați în mentalitatea de viitori lucrători

într-un domeniu sau altul sau de candidați la studenție, nereușind nici să se angajeze, nici la facultate constituiau acum o cohortă migratoare între sat și oraș greu de stabilit în vreunul din ele.

O altă evoluție contradictorie a modernizării satului constă tocmai în apariția acestei generații de tineri șomeri care nu sunt pregătiți mental, psihic, pentru munca în sat, iar în oraș nu mai găsește ușor de lucru. Pendularea lor zilnică spre oraș, fără orizont, perspectivă, este o mare pierdere pentru comunitatea sătească, dar și pentru societate în general.

Creșterea numărului de șomeri la sate, fie din absolvenții de școală, fie prin disponibilizare de la fabricile și întreprinderile în care lucrau, a determinat o atitudine negativă față de școală. Părinții cu copii de școală din satele mai îndepărtate de oraș ca în Brețcu, județul Covasna, Hădăreni, județul Mureș, Săveni–Ialomița, Moroieni–Dâmbovița, vorbeau despre decizia multora dintre ei de a nu-și mai da copiii la școală „dacă oricum, și cu școală și fără școală, tot șomeri ajung”. Renunțarea la școală – ca principal canal de formare profesională, ca mijloc de educație și de civilizare umană – este una din cele mai mari pierderi și cu consecințe nebănuite pe termen lung care se produce în momentul de față. Creșterea numărului de abandonuri școlare, de „pierderi școlare” prin absențe, corigențe, repetențe este un prim pas spre anal-fabetism și incultură, pe care o societate democratică, orientată spre eficiență și bunăstare, trebuie să evite să-l facă.

În istoria culturală a neamului nostru, școala a fost o aspirație de prim rang a celui mai modest român și, pornind de la această dorință arzătoare de a-și da copilul la școală, s-au format puternice generații de intelectuali a căror pregătire a fost și este competitivă pe plan mondial în multe domenii de vârf. Or, actuala stare de lucru este paradoxală, în sensul că atunci când societatea este mai liberă și mai democrată se reduce aspirația spre școală și cultură.

La cei săraci este motivată prin lipsa posibilităților economice de a le asigura cele necesare vieții de școlar: îmbrăcăminte, încălțăminte, rechizite și ... chiar bani de transport pe autobuz. În multe sate părinții au afirmat că nu-și mai dau copiii la școală pentru că este scump costul biletului de tren sau autobuz. Cine și-ar fi putut imagina cu 5-6 ani în urmă că un copil va renunța la școală pentru că părinții nu-i pot asigura costul biletului de dus și întors de la școală? Dar acestea sunt paradoxurile economiei de piață care polarizează intens societatea în săraci și bogați, pe unii lipsindu-i de posibilitățile satisfacerii nevoilor vitale, pe când altora le oferă tot.

Un alt efect negativ al evoluției satului în perioada de tranziție îl constituie *scăderea interesului pentru viața culturală* a satului în calitate de comunitate umană care simte nevoia trăirii sub zodia frumosului, a binelui și adevărului. După 1989, dacă este evidentă o revigorare a vieții economice a satului, un freamăt viu al oamenilor pentru a-și agonisi bunurile materiale necesare unui trai îmbelșugat – își construiesc case noi, mari, înalte, dotate cu mobilă și echipament casnic modern, cu televizoare color, radiocasetofoane și receptoare audio, își gospodăresc curțile, ograda, își cumpără animale unii, autoturisme alții – despre viața culturală a sătenilor puține se pot spune. În fapt, în ultimii 5 ani, ea a suferit un puternic recul. Preocupați de latura materială sau prea-ocupați de bunurile materiale, de avere, pământ, strânsul recoltei, pregătirea celei viitoare aspecte care le-au lipsit înainte, acum sătenii se

ocupă mai puțin sau aproape deloc de sufletele lor. Așa cum mărturiseau patronii înșiși, „grija noastră de zi și de noapte este cum să ne creștem cifra de afaceri, profitul, de o carte sau de un moment de divertisment cultural nu mai poate fi vorba“. Cel puțin de moment, credem noi, până se aștern lucrurile în fâgașul lor, altfel, o viață fără lumina cărții, a culturii în general se pustiește de conținut.

Din păcate, în multe sate cercetate nu mai există o viață culturală propriu-zisă. Căminele culturale nu mai funcționau ca lăcașuri de cultură, de întâlnire a comunității satului la o conferință pe teme științifice, la un spectacol, o serbare de copii sau formație artistică de teatru, cor sau dansuri. Cele mai multe funcționau ca localuri închiriate pentru nunți, botezuri, alte evenimente familiale sau de grup. Bibliotecile erau mai puțin frecventate. Numai cinematograful își păstrează publicul format din tineri și copii nelipsiți la filmele cu Bruce Willis și Sylvester Stallone.

În unele sate, au dispărut și horele de duminica la care veneau tinerii să joace jocurile moștenite din moși-strămoși. Ele au fost înlocuite cu discoteca la care tinerii dansează după un casetofon dansuri moderne, dar fără participarea satului, a generațiilor vârstnice – ca martori, parcă, a ceea ce ele au lăsat. Discrepanța dintre generații în unele sate, în ceea ce privește atitudinea față de dansul modern, este evidentă. Ea se manifestă, de fapt, ca o reală ruptură. Tinerii școliți merg la discotecă refuzând dansul popular, pe când vârstnicii refuză complet dansul modern preferând pe cel popular.

O îmbinare fericită a tradiției populare cu dansul modern am întâlnit-o în localitatea Făget, județul Timiș. Aici manifestările de sărbători de la sfârșitul anului se desfășoară în cea mai curată tradiție populară – ne-o afirmă primarul și instructorul cultural din Timișoara: „De la Luncani la Ohaba, capra și călușcii au jucat continuu. Aceiași copii de la discotecă își joacă și jocul popular în costum popular. La noi, tradiția este tradiție și se va păstra“.

Cu toate contradicțiile ei, modernizarea este un proces amplu, de durată, ce își pune amprenta și pe satul românesc. Problema reală este a modului în care ea se va împleti cu valorile și achizițiile pozitive ale trecutului păstrate de săteni, cu tradițiile specifice primite în dar de la înaintași la care unii din beneficiari țin ca la un real muzeu cultural.

Nevoia de îmbinare a noului cu tradiționalul cert se va realiza în satele noastre, pentru că nici o comunitate nu se poate depersonaliza în numele noului, fiecare ținând la ceea ce a moștenit și a realizat ea în același timp.

Situațiile întâlnite confirmă presupuziția anterioară. În județul Brașov, de pildă, procesul de modernizare rurală este o constantă a proiectelor Consiliilor Populare. În comuna Hărman, primarii și consilierii puneau în evidență lucrările de canalizare, de gazeificare și de cablare a televiziunii pe care locuitorii vor să le realizeze în cel mai scurt timp. Din punct de vedere economic, în sat, se desfășoară un intens proces de privatizare. Ideea liderilor de opinie și a oficialilor este de a proteja capitalul local, realizând asocierea prin participațiune. Pentru a soluționa problema șomajului, organele locale au înființat cursuri de calculatoare, precum și cursuri de recalificare în colaborare cu Danemarca prin înfrățirea Hărmanului cu orașul Dawlish din această țară. Ca perspectivă de dezvoltare, se prevede construirea

de case pentru tineri cu 30% ajutor din partea satului, plus teren de casă. Consiliul local are o bine formulată idee de protecție socială, mai ales a tinerilor. Crearea a două sate și anume a unui campus universitar și a unui sat pentru oameni de afaceri înaltă capacitatea de inovație socială hărmaneană la cote neevaluabile. Scopul este mărturisit de ei înșiși: atragerea creierelor native în comună, altfel, „comuna este moartă”. Selecția creierelor se face exclusiv după criteriile profesionale și morale.

Industria mică pe care vor să o dezvolte nu va afecta vechea arhitectonică a satului săsesc la care hărmanenii – în majoritate covârșitoare acum români, întrucât sașii au plecat masiv în Germania – țin ca la un real muzeu etno-social în care ei sunt și custozi și agenți vii ai vieții sociale și economice. Noile industrii, realizate în colaborare cu străinătatea, vor fi amplasate în cartierele noi. Îmbinarea organică dintre tradiție și modernitate prin conservarea civilizației materiale făurite de-a lungul secolelor și dorința de înscriere în curentul înnoitor al sfârșitului de secol și de mileniu demonstrează viabilitatea comunității sătești atât în lupta cu trecutul și colbul pe care el îl așează peste creația umană, cât și cu viitorul și oaza de speranță pe care i-o oferă omului.